

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

УДК 351.863:351.823.1(477)

© Пекін А.Ю.*

СУЧАСНА КРИЗА ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ

Стаття містить результати аналізу сучасного стану і напрямків удосконалення функціонування підприємств АПК України. Реалізація цих напрямків має на меті удосконалення державного управління аграрною сферою, розвиток ринкової інфраструктури, що обслуговує сектор і розвивається на основі конкурентного механізму, захист вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, державне регулювання, аграрна політика, матеріальна база.

Пекін А.Ю. Современный кризис предприятий агропромышленного комплекса Украины и его влияние на экономическую безопасность. Статья содержит результаты анализа состояния и направлений совершенствования функционирования предприятий АПК Украины. Реализация этих направлений ставит цели совершенствования государственного управления аграрной сферой, развития рыночной инфраструктуры, обслуживающей сектор и развивающейся на основе конкурентного механизма, а также защиты отечественного рынка сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, государственное регулирование, аграрная политика, материальная база.

A.Y. Pekin. The present crisis in the enterprises of the agriculture complex of Ukraine and its impact on the economic security. The article contains the results of the analysis of the condition and ways to improve operation of enterprises agrarian and industrial complex of Ukraine. The implementation of these directions set goals to improve the governance of the agrarian sector, the development of market infrastructure that service this sector and develop it on the basis of a competitive mechanism, as well as the protection of the domestic market of the agricultural products.

Keywords: agrarian and industrial complex, government regulation, agricultural policy, material resources.

Постановка проблеми. Головною відмінністю аграрної політики в Україні на сучасному етапі залишається невизначеність стратегії ринкових перетворень, внаслідок чого сільське господарство є найменш реформованим сектором економіки. Результати дослідження сучасного стану АПК України свідчить про наступне: скорочення обсягів виробництва і трудового потенціалу в аграрному секторі призвело до зниження продуктивності праці, скороченню валового прибутку тощо. Основними причинами такого стану АПК дослідники називають законодавчу невизначеність і нерозвиненість ринку

* канд. екон. наук, доцент, ДВНЗ «Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка», м. Луганськ

агропродукції [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ринковій трансформації національного аграрного сектора та його складових присвячено праці В. Андрійчука, О. Бородіної, П. Гайдуцького, О. Гудзинського, Ю. Лупенка, В. Месель-Веселяка, О. Могильного, Л. Молдован, О. Онищенко, Т. Осташко, Б. Пасхавера, І. Прокопи, П. Саблука, В. Трегобчука, О. Шубравської, А. Юзефовича, В. Юрчишина та ін.

Водночас подальшого розвитку потребують теоретичні та методологічні засади трансформаційних зрушень у аграрному секторі економіки, систематизація чинників неефективного функціонування АПК України.

Цілі статті. Метою статті є систематизація чинників неефективного функціонування підприємств АПК України і визначення напрямків структурних перетворень з урахуванням досвіду розвинутих країн у цієї сфері.

Виклад основного матеріалу. Дослідження найгостріших проблем АПК на сучасному етапі розвитку нашої держави дозволило здійснити їх систематизацію таким чином: неадекватна аграрна політика [2]; ускладнена і суперечлива система управління АПК, яка характеризується існуванням багатьох дублюючих ланок; незадовільна робота головних державних органів [3]; неефективна діяльність держави в процесі приватизації агросектору; низький рівень інвестування; неефективне використання аграрного потенціалу [4]; диспаритетність обміну між аграрним та промисловим сектором на користь останнього; незадовільний стан функціонування ринкових інститутів.

Результати аналізу сучасного стану АПК свідчать, що нині в Україні все ще фактично відсутня обґрунтована державна аграрна політика. Подолання кризових явищ в АПК України, вирішення завдань його реформування потребує вивчення та використання досвіду розвинутих країн в цієї сфері економіки. Зазначена вище ситуація контрастує з досвідом багатьох країн з ринковою економікою, в яких аграрний сектор є сферою активного державного регулювання та протекціоністської політики.

Специфіка функціонування аграрної сфери (низька еластичність попиту, нестабільність прибутків виробників, сезонність виробництва, збереження земельного потенціалу, необхідність забезпечення продовольчої безпеки країни) і аналіз проблем в цієї сфері зумовлюють основні напрями її удосконалення.

Обмеженість ресурсів передбачає суворе підпорядкування протекціоністської політики в аграрній сфері задачам підвищення ефективності виробництва. В умовах формування соціально орієнтованої ринкової економіки уряд не може і не повинен безпосередньо займатися організацією виробництва. Його задача - створити сприятливу конкурентну сферу і дати можливість господарським суб'єктам самостійно приймати рішення у сфері агровиробництва [5]. Досвід розвинутих країн свідчить про необхідність відмови від принципу "невтручання" держави і більш повного залучення органів управління у процес структурно-інституційних перетворень, з чим власне і пов'язується їх життєвість та здатність адаптуватися у нових господарських умовах. Система державного регулювання аграрного виробництва в умовах ринкового господарювання повинна виконувати низку досить важливих функцій і складатиметься з декількох компонент [6]. Найважливішою функцією уряду є регулювання (стабілізація) аграрних ринків та гарантування сільськогосподарських доходів.

Збалансованість ринків та нормальний рівень дохідності в аграрному секторі повинні підтримуватися з допомогою інтегрованої системи заходів, головним чином через механізми створення резервних (буферних) запасів, інтервенційного регулювання попиту і пропозиції, гарантування внутрішніх аграрних цін, а також захисту від зовнішньої конкуренції та сприяння при експорті.

В умовах перехідного періоду стає необхідним пошук динамічного поєднання стихійних та керованих компонент цінової політики держави (обмеження монопольних

цін, участь держави в операціях на ринку та безпосереднє встановлення цін в інтересах вітчизняного виробника, гарантування цін в межах визначених пріоритетних продуктових підкомплексів).

Розвиток комплексу не може бути досягнутий без оновлення матеріально-технічної бази, що вимагає розробки цілеспрямованого державного регулювання інвестиційних процесів [1]. Одним з ефективних напрямів розвитку інвестиційної політики в АПК (в умовах відсутності внутрішніх джерел) є залучення іноземних інвестицій, які сприяють органічній інтеграції країни у світове господарство. Для досягнення поставленої стратегічної мети необхідний комплекс заходів державного регулювання [4], взаємопов'язаних між собою: створення для нових підприємств на принципах приватної власності системи стимулів, що забезпечують зацікавленість у господарській діяльності в нових умовах; завершення земельної реформи і створення правової основи для функціонування ринку землі; розвиток інфраструктури, яка обслуговувала б потреби системи виробництва, переробки, розподілу сільськогосподарської продукції; створення у країні умов для розвитку фінансових послуг, сільськогосподарської пропаганди, освіти, за рахунок інформаційного потенціалу сектора; забезпечення конкуренції в сфері забезпечення сільського господарства сферами виробництва і реалізації переробки сільськогосподарської продукції.

Для розвитку механізму конкуренції в аграрному секторі необхідні: впровадження в практику господарювання механізмів мотивації, що забезпечують належний рівень зацікавленості у функціонуванні сільськогосподарських товаровиробників на основі приватної власності; формування економічних інститутів ринку в аграрному секторі, що впливають на створення конкурентного середовища; розвиток ринкової інфраструктури, що обслуговує сектор і розвивається на основі конкурентного механізму; захист вітчизняного виробника і вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції; удосконалення нормативно-правової бази, що регулює недосконалу конкуренцію і забезпечує соціальний захист населення; реструктуризація державних установ з метою децентралізації регулюючих функцій.

З метою вирішення проблеми збуту сільськогосподарської продукції доцільно використовувати економічні методи стимулювання малих підприємств, для яких головним видом діяльності була б реалізація продукції фермерів. Крім того, удосконалення механізму функціонування біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією має включати заходи законодавчо-правового характеру та державного сприяння, регулювання розвитку біржового ринку агропромислової продукції; економічної стабільності та гармонізації економічних інститутів підприємців-виробників сільськогосподарської продукції та інститутів ринкової економіки, в тому числі бірж; страхування фінансових ризиків та гарантії виконання біржових контрактів.

З метою удосконалення державного регулювання інвестиційних процесів поруч із залученням іноземних інвестицій необхідне своєчасне виявлення, акумуляція і адресування в пріоритетні сфери внутрішніх джерел (передусім коштів амортизаційного фонду, ресурсів банківської системи). Для забезпечення формування аграрного капіталу необхідний розвиток іпотечного кредиту, для забезпечення якого потрібен дійовий ринок землі. З цією метою доцільним є створення іпотечного банку, за допомогою якого держава забезпечувала б кредитне регулювання сектора, розміщувала кредитні лінії міжнародних інститутів, контролювала операції із землею.

Доцільно підвищити дієвість державних інвестицій у кредитно-фінансову сферу АПК, зокрема через субсидування відсоткової ставки кредитів для сільськогосподарських товаровиробників, створення спеціалізованих кредитних інститутів для аграрного сектора економіки. Необхідно об'єднати зусилля провідних українських банків та держави у подальшому реформуванні АПК через національну програму кредитування

(консорціум комерційних банків) шляхом випуску земельних ощадних сертифікатів, які розміщуватимуть серед фізичних і юридичних осіб на добровільних засадах [7].

Пріоритетними напрямками вкладення капіталу повинні стати: розвиток ринкової інфраструктури зберігання і збуту сільськогосподарської продукції, оскільки виробництво сільськогосподарської сировини і його інфраструктура дезінтегровані, а існуючі потужності не відповідають сучасним вимогам; розвиток інформаційного потенціалу АПК регіону; розвиток сільськогосподарського машинобудування і модернізація сервісних структур; реконструкція переробних підприємств з метою орієнтації на випуск конкурентоспроможної продукції; розвиток сільськогосподарського виробництва, заснованого на використанні екологічно чистих, із замкненим циклом, енерго- і матеріалоощаджуючих технологій; впровадження життєздатної системи реєстрації земель, що є основою розвитку ринку землі.

В умовах скорочення інвестицій у сільське господарство і уповільнення, у зв'язку з цим, оновлення матеріально-технічної бази, актуальною є проблема підвищення ефективності використання і відтворення наявних основних виробничих фондів. У зв'язку з цим вважається доцільним виключити із циклу відтворення основних виробничих фондів фазу капітального і поточного ремонтів і включити таку фазу, як поліпшення основних виробничих фондів [2] (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо).

Доцільно провести експертизу комплектів або комплексів машин безпосередньо у господарствах [6]. На підставі проведеної експертизи, по-перше, слід виявити устаткування, яке зовсім не використовується у виробництві, або його використання недоцільне через значні експлуатаційні витрати, і воно потребує заміни. По-друге, застосовувати у виробництві універсальні мобільні агрегати замість декількох спеціалізованих, що значно, у декілька раз знижує як матеріальні витрати, так і витрати праці.

Особливістю аграрної сфери є проблема відносної індиферентності до сприйняття технологічних інновацій. У зв'язку з цим має місце необхідність державного сприяння аграрному технологічному розвитку у формі механізмів, прямо орієнтованих на підтримку і просування нових технічних, технологічних і, особливо, організаційно-економічних рішень. Про це свідчить і досвід багатьох розвинених країн, в яких сільськогосподарські служби поширення технологічних інновацій у виробництво, професійного навчання, інформаційно-консультативної допомоги, що фінансуються з бюджету, являють собою важливий фактор оновлення виробництва.

Розвиток державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в АПК регіону має бути спрямований на формування експортно-імпортової моделі. Експорт продуктів глибокої переробки може бути перспективним, якщо вийде за межі розвинених країн світу, між якими існує гостра конкурентна боротьба на продовольчому ринку. Для України такими зовнішніми ринками можуть бути країни СНД [4]. Створення вільних економічних зон та територій пріоритетного розвитку дозволяє активізувати процес створення спільних підприємств у сфері виробництва, переробки, збуту продукції АПК. Потрібна державна підтримка розвитку інформаційного потенціалу сектора.

Заслугує уваги досвід створення Єврорегіону «Донбас» у складі Донецької, Луганської області України та Ростовської області Російської Федерації. АПК грає ключову роль в соціально-економічному розвитку Єврорегіону "Донбас": в структурі валової доданої вартості учасників Єврорегіону "Донбас" сільське господарство займає значну частину. Крім того, велике значення АПК в забезпеченні зайнятості сільського населення - ведення особистих підсобних господарств, що особливо актуально для зниження соціальної напруженості в прикордонних територіях Єврорегіону "Донбас". Найважливішою функцією АПК є забезпечення продовольчої безпеки регіону, що виражається в здатності забезпечити населення регіону продовольством. В зв'язку з цим розвиток

АПК у рамках Єврорегіону "Донбас" повинно ґрунтуватися на забезпеченні балансу інтересів регіональних виробників, а також споживачів продукції сільського господарства.

Ключові проблемами АПК Єврорегіону "Донбас" є:

1. Недостатній рівень конкурентоспроможності регіональних виробників харчових продуктів і продовольчої сировини.

Агропромисловий комплекс є одним з найвідчутніших до імпорту продовольчої продукції. Ця проблема обумовлена рядом чинників, що мають, у тому числі, і об'єктивний характер.

По-перше, сільськогосподарський комплекс Єврорегіону "Донбас" знаходиться в зоні ризикованого землеробства, а родючість ґрунтів і кліматичні умови значно позначаються на конкурентоспроможності сільськогосподарської сировини і продукції.

По-друге, висока урбанізація територій призводить до домінування на споживчому ринку мережевої великоформатної торгівлі, що має жорсткі вимоги до технології виробництва, переробки і логістики.

По-третє, істотна підтримка, що робиться багатьма іноземними державами власному аграрному сектору, ставить в нерівні умови регіональних виробників, значно знижуючи їх конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках сільськогосподарської продукції.

2. Нерозвинена інфраструктура трансграничної взаємодії (у тому числі логістична) виробників і переробників сільськогосподарської продукції.

На розвиток трансграничної співпраці прямий вплив робить розвиненість інфраструктури пограничних пунктів пропуску, оптимальність процедури перетину кордону, а також наявність адміністративних бар'єрів для здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Окрім цього, на розвиток трансграничної співпраці істотний вплив робить особливість сільськогосподарського виробництва Єврорегіону "Донбас" - значна доля дрібних виробників (невеликих фермерських і особистих підсобних господарств). Передусім, це стосується тваринницького комплексу. Вказана особливість тваринництва призводить до наступних проблем:

невідповідність виробленої тваринницької продукції за якістю як вимогам промислової переробки, так і формату мережевої торгівлі;

складнощі із заготівлею великої рогатої худоби і свиней, вироблених в особистих підсобних господарствах, їх переробкою і збутом. При розосередженому вирощуванні поголів'я витрати на логістику істотно зростають. Проблеми посилюються відсутністю розгалуженої мережі малих забійних цехів, здатних акумулювати на своїх базах оптові партії, а стан існуючих переробних майданчиків в сільських районах не відповідає сучасним технологічним, санітарним, ветеринарним і екологічним вимогам.

3. Недостатня продуктивність сільського господарства.

Продуктивність сільського господарства, багато в чому об'єктивно обумовлена природно-кліматичними умовами, в той же час залежить і від рівня розвитку технологій в аграрному секторі. Оскільки територія Єврорегіону "Донбас" відноситься до зони ризикованого землеробства, рівень розвитку агротехнологій стає ключовим чинником, що визначає конкурентоспроможність усього сільського господарства регіону. Проте, на сучасному етапі розвитку сільського господарства необхідно констатувати його невисокий технологічний рівень, що проявляється в скороченні площі зрошуваних земель, зниженні родючості у зв'язку з недостатнім внесенням добрив, практичній відсутності селекційної роботи, низьку технічну оснащеність.

Виходячи з вищевикладеного, Стратегія соціально-економічного розвитку Єврорегіону "Донбас" на період до 2020 року у галузі АПК передбачає:

створення умов для включення в трансграничну співпрацю нових учасників зов-

нішньоекономічної діяльності з числа місцевих сільгосптоваровиробників, суб'єктів аграрного ринку, торговельно-комерційних фірм, організацій і окремих підприємств;

створення інфраструктури товарних ринків сільгосптоваровиробників у рамках Єврорегіону "Донбас";

подолання обмеженості розвитку аграрних ринків прикордонних муніципальних утворень, пов'язаних з їх периферійним положенням;

створення умов, що забезпечують спрощене документальне оформлення товарних потоків на пограничних пунктах пропуску;

стимулювання кооперації і створення спільних підприємств по виробництву, переробці і реалізації продукції АПК;

стимулювання експорту продукції на світові ринки;

сприяння спрощенню процедури закупівлі і ввезення через кордон матеріально-технічних ресурсів для агропромислового комплексу (насіння, мінеральні добрива, паливно-мастильні матеріали, засоби захисту рослин, запасних частин, необхідних для проведення комплексу польових робіт);

підтримка спільних проектів у сфері селекції тварин і рослин; стимулювання агротехнологій, а також технологій у сфері управління сільгоспвиробництвом.

Одним із шляхів розв'язання завдання підвищення ефективності функціонування АПК є запровадження широко використовуваного у цілому світі маркетингового забезпечення розвитку агробізнесу. Маркетинг виступає сучасним ринковим інструментом збору економічної інформації у зовнішньому середовищі фірми, формування на цій основі відповідної товарної та цінової політики, а також розробки систем ринкової комунікації, просування товару та стимулювання збуту. Маркетингові дослідження як важливий елемент ринкового механізму господарювання, в якому головна роль належить споживачеві, повинні стати тією ланкою, яка дозволить оптимізувати структуру виробництва продовольчої продукції та наростити ефективність АПК.

Вдосконалення маркетингу сільськогосподарської продукції в регіональних системах агробізнесу на сучасному етапі передбачає: аналіз існуючого і виявлення потенційного попиту покупців на сільськогосподарську продукцію та послуги комплексним вивченням ринку і перспектив його розвитку; вибір спеціальних методів реклами; організацію і вдосконалення методів та форм реалізації продукції; розробку відповідної системи цін, перевірку її ефективності та можливого вдосконалення; управління асортиментом продукції; організацію науково-дослідної діяльності підприємств щодо освоєння виробництва нових видів продукції, які задовольняють запити споживачів; аналіз економічної ефективності використання сировини, матеріалів, організацію взаємовідносин з постачальниками та оцінку їх надійності; забезпечення контролю й управління функціями маркетингу.

Вітчизняна система агропромислового маркетингу повинна охоплювати всі підприємства й організації, тобто суб'єктами маркетингової діяльності мають стати виробники сільськогосподарської продукції, заготівельні, транспортні, переробні, посередницькі, сервісні та торговельні підприємства [3]. На великих підприємствах доцільно створювати спеціальні управлінські структури - служби маркетингу. Менші підприємства, в тому числі фермерського типу, посередницьких і сервісних фірм можуть об'єднувати свої фінансові ресурси і здійснювати відповідну діяльність через галузеві маркетингові центри або ж користуватися послугами консультантів та фірм, які спеціалізуються на маркетинговій діяльності на контрактно-договірних засадах. Особливе місце в комплексі маркетингових заходів у сучасних системах агробізнесу має насамперед займати проектний маркетинг орієнтований на впровадження нових технологій і створення сучасних сільськогосподарських машин.

Удосконалення податкового регулювання в АПК повинне передбачати: зниження

ставки ПДВ на ресурси, що надаються сільськогосподарському виробництву; застосування пільг для підприємств, що інвестують капітал у розвиток сільського господарства, харчової промисловості, соціальної інфраструктури села [1].

Висновки

Актуальність реформування АПК зумовлюється, насамперед тим, що обравши курс на розбудову ринкової економіки, держава допустила ряд організаційно-економічних прорахунків, що посилили аграрну кризу, джерела якої сягають ще союзного періоду. З цим значною мірою пов'язані сучасні проблеми загальної організації та неефективності функціонування підприємств АПК в нових умовах господарювання. Удосконалення функціонування агропромислового комплексу України повинне бути направлено на подолання системної кризи. Для цього необхідно запровадження раціональної системи державної підтримки на основі протекціоністської державної політики, яка оптимально об'єднає адміністративні та економічні методи регулювання агропромислового виробництва.

Список використаних джерел:

1. Булатова Е.В. Реформирование аграрных отношений в Украине на современном этапе / Е.В. Булатова // Україна-Греція: історична спадщина і перспективи співробітництва. – Маріуполь, 1999. – Т.1. – С. 474-479.
2. Краснова В.В., Черниченко Г.А., Булатова Е.В. К вопросу становления украинских сельскохозяйственных предприятий на рынке ЕС / В.В. Краснова, Г.А. Черниченко, Е.В. Булатова // Вісник ТАНГ. – 2006. – № 1. – С. 145-146.
3. Гримак О.Я. Маркетингові важелі становлення систем регіонального агробізнесу в Україні / О.Я. Гримак // Соціально-економічні дослідження в перехідний період: Щорічник наукових праць / ІРД НАН України. – Львів, 1998. – Вип.7. – С. 300-306.
4. Береза І.В. Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності АПК / І.В. Береза // Вісник аграрної науки. – 2006. – № 9. – С. 73.
5. Михасюк І.В. Становлення і розвиток приватних агроформувань / І.В. Михасюк, А.М. Герасимчук. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 206 с.
6. Міщенко Н.М. Досвід та проблеми державного регулювання аграрного сектора національної економіки / Н.М. Міщенко // Теорія і практика управління суспільним виробництвом в Україні. – Київ, 1993. – С. 53-65.
7. Дацій О.І. Особливості відтворення основних фондів у сільському господарстві / О.І. Дацій // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2000. – № 12. – С. 33-38.

Bibliography:

1. Bulatova E.V. Reforming of the agrarian relations in Ukraine at present / E.V. Bulatova // Ukraine-Greece: historical heritage and perspectives of cooperation. – Mariupol, – 1999. – T.1. – P. 474-479.
2. Krasnova V.V. To the question the formation of Ukrainian agricultural enterprises in the EU market / V.V. Krasnova, G.A. Chernichenko, E.V. Bulatova // News TANG. – 2006. – №1. – P. 145-146.
3. Grimak O.J. Marketing leverages for the regional agribusiness development in Ukraine / O.J. Grimak // Social-economic research in the transition period: Yearbook of scientific works / IRD NAS of Ukraine. – Lviv, 1998. – V.7. – P. 300-306.
4. Bereza I.V. The economic security of the foreign economic activity of AIC / I.V. Bereza // Bulletin of the Agricultural Science. – 2006. – № 9. – P. 73.
5. Mikhasyuk I.V. Formation and development of the private agricultural enterprises. / I.V. Mikhasyuk, A.M. Gerasimchuk. – Lviv : Publishing center Lviv. Ivan Franko, 2000.

– 206 р.

6. Mischenko N.M. The experience and the problems in government regulation of the agricultural sector of the national economy / N.M. Mischenko // Theory and practice in the management of social production in Ukraine. – Kyiv, 1993. – P. 53-65.
7. Daciy O.I. Features of the reproduction of the main capital assets in agriculture / O.I. Daciy // Economy: Problems of theory and practice. – 2000. – № 12. – P. 33-38.

Рецензент: В.М. Гончаров,
д-р екон. наук, проф., ДВНЗ «Луганський
національний аграрний університет»

Стаття надійшла 04.11.2013